

Småvadare på Mälaren

Urpo Könnömäki

Gemensamma drag

Vadarna utgör en artrik grupp av långbenta fåglar som mest ses nära vatten, t.ex. vid havsstränder, sjöar, kärr och myrar. Några har dock anpassat sig till torrare biotoper. På flyttning och om vintern ses de ofta i stora, täta flockar på stränder, dy- eller tångbankar. De delas in i flera familjer, varav två är särskilt artrika: dels pipare och vipor *Charadriidae*, dels snäppor m.fl. *Scolopacidae*. Vadarna är nära släkt med labbar, måsar, tärnor och alkor, vilka alla hör till samma stora fågelordning, *Charadriiformes*.

Vadarnas föda utgörs av insekter, maskar, blötdjur och kräftdjur, ibland även växtdelar och småfisk. Boet är vanligen bara en grund fördjupning i marken, och den ruvande föräldrafågeln förlitar sig på kamouflagetecknad dräkt och äggfärg. Ungarna är duntäckta när de kläcks och lämnar genast boet, rätt snart kan de flesta söka föda själva.

Den stora familjen *Scolopacidae* rymmer 51 av Europas vadararter. Här återfinns så välkända grupper som *Calidris*-snäpporna (småvadarna som presenteras här), spovarna, beckasinerna, *Tringa*-snäpporna (storvadarna som presenterades i *Fåglar på Mälaren* 2012) och simsnäpporna. De flesta häckar i Nordeuropa och längs ishavskusten, ofta på kala, karga hedar i fjällen, på myrar eller på tundran. På Ekerö ses de mest på höst- och vårflyttningen, då de rastar i flockar vid stränder och våtmarker. Nedan följer en genomgång art för art.

Artvis genomgång

Skärnsnäppa *Calidris maritima* (1 800 par enligt *Fåglarna i Sverige*.) Längd 19–22 cm. Vingspann 37–42 cm. Häckar längs nordliga kuster,

på klippig tundra och vid myrar på kalfjället upp till snögränsen; rastar på vintern och flyttar längs klippiga kuster, ofta i flock. Övervintrar sparsamt i småflockar på kala skär, främst på Västkusten, klart större än kärrsnäppan. Mörkast av de mindre snäpporna; tämligen jämnt skiffergrå i vinterdräkt, med orangegula ben (tämligen korta) och näbbrot – lyser på långt håll. I sommardräkt något livligare tecknad i mörkgrått och rostbrunt, med smutsbruna ben. Ungfågeln dräkt mycket snarlik. Det vanliga flyktlätet är ett skarpt men fylligt ”kvitt”. Varnar ”pihihihihi”, gällt skrattande. Flyktspel ett kärrsnäppelik surrande ”tryih-tryih-tryih-...” Ett hackande ”keveikevikvikvi” hörs också i samband med spelet.

Skärnsnäpporna observeras mycket sällan i inlandet. Men det händer att enstaka skärnsnäppor rastar på skär och holmar i insjöar, så håll ögonen öppna vid Mälaren i november! Vem blir först att kryssa en skärnsnäppa på Mälaren?

Spovsnäppa *Calidris ferruginea* (0 par) Längd 19–21,5 cm. Häckar vid Sibiriens ishavskust; övervintrar främst i Afrika, sparsamt även i Syd-europa och sällsynt i Västeuropa. På flyttning oftast fåtalig, men vissa höstar talrik. Rastar längs dyiga, flacka kuster, ibland även vid invatten, sällskapar gärna med kärrsnäppor. Föda ryggradslösa djur. Något större än kärrsnäppan och har längre och jämnare nedböjd näbb med tunnare spets, längre hals och ben, vilket ger elegantare silhuett. I flykten syns vit övergump. Adult hane sommar: i genomsnitt jämnare och bjärtare tegelröd (med mindre vita fläckar) än honan. Juvenil: Gråare än kärrsnäppan med jämnt fjälligt tecknad ovasida (saknar V-mönster), tydligare och vitare ögonbrynstreck, finare streckad under och mest på

bröstsidan samt oftast tydlig orangebeige ton på bröstet. Flyktlock korta, kvittriga ”tirripp” eller ”kyryripp”, litet likt mosnäppelock men lägre tonhöjd och grövre, tydligt skilt från kärrsnäppans surrande (obs. dock att fnittriga konversationslåten från kärrsnäppor i flock kan låta rätt snarlikt).

Spovsnäppan ses årligen på Mälärörarna, de senaste åren dock bara enstaka observationer. Rastar mycket sällsynt på vårsträcket och gamla fåglar något vanligare på sydsträck i juli. Ungfågeln som kommer efter de gamla i juli-augusti är något mer talrika. Enstaka fåglar kan komma först i september. De flesta observationer är gjorda i Svartsjö dämlämma. Det är dock viktigt att vattnet inte är för högt. I så fall sträcker de bara vidare mot sydväst. Högsta antal: 16 ex den 20 juli 2008.

Kärrsnäppa *Calidris alpina* (15 000 par) Längd 17–21 cm. Vingspann 32–36 cm. Häckar i låglandsbiotoper och på hög höjd, på fuktiga ängar och karg tundra. Är under flyttningen i södra Sverige den talrikaste vadaren. Den träffas då i många olika vattenmiljöer, vanligast på havssträndernas tångbankar och dy. Kärrsnäppan är en knappt starstor vadare. Adult sommar: Svart bukfalt karakteristisk. I varierande grad rödbrun på ryggen, ökande med fjäderslitage. Hane bjärtare än honan med kontrasterande ljusgrå bakhals (brunaktig hos honan). Variation: Två raser kan uppträda hos oss, dels sydlig kärrsnäppa (*schinzii*) och dels nordlig (*alpina*). Den sydliga med mindre bukfläck kan uppträda i enstaka ex tidigt på våren (slutet av mars) medan den nordliga är den ras som normalt sträcker förbi till (maj) och från Nordkalotten. Lockläte surrande eller strävt rullande ”krrrrr”. Konversationslåten i flock korta, ljusa kvittriga ”plipp-ipp-ipp”. Sång (i spelflykt) stigande, pressade ”rryi-rryi-rryi-rryi...” som slår över i en fallande, något avstannande, hård drill, ”rryrryryryry-ry-ru-ru ru ru ru”.

Kärrsnäppan är den näst vanligaste småvadaren på Mälärörarna. Den ses årligen men i ganska små antal då det saknas lämpliga stränder med grunt vatten. Högsta antal 40 ex den 5 oktober 2003.

Myrsnäppa *Limicola falcinellus* (5 900 par) Längd 15–18 cm. Häckar sparsamt i Lappland ute på de stora myrarnas gungflyn. Sällsynt på såväl nord- som sydsträck. Stillsam och diskret. Påminner närmast om ung kärrsnäppa, men är något mindre och mörkare. På den påtagligt mörka ryggen löper smala beckasinränder. Huvudets mörka längsränder är ännu mer påfallande. Ögonbrynsstreck kluvet (framför ögat). Näbben ganska lång, nedböjd i yttersta spetsen. Ljust vingband svagt, svårt att urskilja. Stjärt/gump som kärrsnäppa. Ungfåglar liknar gamla i sommardräkt men har bredare ljusare bräm ovanför och saknar de V-formade fläckarna på kroppssidorna. Vinterdräkten kärrsnäppelik med gråbrun ovalsida och mörk vingknoge men fortfarande typisk hjässteckning. Locklåten en surrande vissling, fränare, torrare och mer rullande än kärrsnäppans, litet backsvalelik: ”brrreitt”. Rösten känns igen i det rytmiskt surrande spelet. Kan även flyktlocka ”tett, tett...”.

Myrsnäppan är en mycket sällsynt gäst på Mälärörarna. Sedan 2001 finns tre vårfynd och två höstfynd. Högsta antalet 4 ex sågs 31 maj 2008.

Kustsnäppa *Calidris canutus* (0 par) Längd 23–26 cm. Vingspann 47–53. Häckar längs arktiska kuster. Övervintrar på dyiga ebbstränder i Västeuropa och i Västafrika, lokalt i mycket stora flockar. Regelbunden höstgäst i Sverige; vårflyttningen i slutet av maj går snabbt och märks föga. En vadare med relativt korta ben och tjock kropp, större och mer kompakt än kärrsnäppan. Näbb normalt rak, ganska grov och kort. I flykten långvingad med rätt kort kropp samt smala vita vingband och ljusgrå övergump. Känns i vinterdräkt och juvenil dräkt igen på formen, övervägande grå färg, tydligt ljusa ögonbryn och tämligen korta, grågröna ben. Adult sommar; hanen är i genomsnitt enhetligare och mer måttat rostbrun undertill än honan. Adult vinter: Enfärgat grå ovan med smala vita bräm på skuldrorna, vitt ögonbryn, gråfläckat bröst och grå streck och pilpetsfläckar på undre stjärtäckare och kroppssidor. Juvenil: På håll lik adult vinter men har vanligen svag orangebeige

Kär- och spovsnäppor samt en kustsnäppa. Notera näbbformen på de röda arterna.

ton på undersidan. Flyktlock ett kort, nasalt, rätt mjukt ”uätt-uätt”. (mjukare än myrspovens). Spelar ”koklyhi, koklyhi, ...”, som dämpad spov.

Mycket sällsynt gäst på Mälärörna. Sex fynd sedan 2007. Högsta antal 20 ex 3 augusti 2008.

Sandlöpare *Calidris alba* (0 par) Längd 18-21 cm. Häckar längs arktiska kuster. Ses på flyttning och vintertid ibland i stora flockar mest på sandstränder vid kusten, sällsynt i inlandet. Söker föda med karakteristiskt snabbt löpande ut och in mellan brytande vågor men även mer metodiskt på lugnare stränder. Stor som en kärnsnäppa men mer kompakt byggd. På grund av rörligheten kan den tas för småsnäppa (eller annan liten släktning), speciellt om den ses ensam, men lägg märke till grövre näbb, mycket bredare vitt vingband framhävt av svarta kanter samt avsaknad av baktå. I vinterdräkt iögonfallande ljus bland andra vadare,

och har typiskt svartaktig vingknogsfläck. Adult sommar: På våren är huvudet och ett välavgränsat mörkfläckat bröstband grått/rödbrun och ovansidan svart/rödbrun med vita bräm; på sommaren blir huvud, bröst och ovansida rödbrunare. Adult vinter; Rätt enfärgad, mycket ljust grå ovan med svartaktiga mindre täckare; övriga vingtäckare och tertialerna diffust vitbrämade. Juvenil; inte så olik en juvenil småsnäppa men dräkten är mera kontrastrik i svart och vitt, manteln och skuldrorna svarta med beigevita småfläckar (utan fjällteckning) och saknar vita V-teckningar på ryggen. Flyktlock ett snärtigt, litet tjockt ”plitt”.

Inte heller sandlöpare har setts på Mälärörna. Den flyger helt säkert över vår kommun men sträcket går så högt att arten inte kan identifieras från marken. Några lämpliga rastplatser finns inte. Den behöver stora öppna låga sandstränder.

Småsnäppa *Calidris minuta* (0 par) Längd 14–15 cm. Vingspann 27–30 cm. Häckar på tundra och arktiska kushedar. Ses på flyttning i västra och norra Europa, oftare på sydsträck än nordsträck. Rastar på flacka stränder med dy och sandrevlar, enstaka eller i smärre flockar, gärna tillsammans med kärrsnäppor. En liten vadare, i längd ca 2/3 delar av kärrsnäppan och lika stor som mosnäppan. Vanligaste lilla *Calidris*-vadaren i området, och förtrogenhet med dess olika dräkter avgörande för att kunna skilja ut småsnäppor eller sällsynta gäster. Ringa storlek uppenbar i jämförelse med t.ex. kärrsnäppa, men även ensam fågel framstår som liten genom sitt kvicka kringrusande och ivriga pickande. Näbb kort (kortare än kortaste kärrsnäppenäbb), rak och tunn i spetsen. Påtagligt vitaktig på huvud och bröst ger ljusare frontparti än hos andra småvadare än sandlöparen. Ben svarta, men ser bruna ut mot mörk bakgrund eller blekare när de är leriga.

Adult sommar: Rostbrun ton på huvud, bröst och ovasida varierar (starkast hos hanen) och blir mera mättad under sommaren, då fräsch dräkts vitaktiga fjäder nöts bort. Delat ögonbrynsstreck och gulonat mantel-V oftast tydligt. Adult vinter: Grå ovan med något mörkare fjädercentra ger småfläckigt utseende. Vanligen bara bröstsidor grå, ibland dock helt bröstband grått. Juvenil: Ovasidans fjädrar har mörka centra, vingtäckarna distinkta vitaktiga eller livligt rödbruna kanter och ofta tydliga vita V:n på mantel och skuldror. Undersidan vit med undantag för en klunga fina fläckar på de rosttonade bröstsidorna. Tydligt vitt delat ögonbrynsstreck och mörk hjässmitt. Flyktlock ett enstaka eller upprepat kort, distinkt, ljust "titt". Sång (i flykten eller på marken) ett svagt "svi-svi-svi...", då och då avlöst silvrigt "svirr`r`r`r".

Småsnäppa observeras bara två av tre år, oftast i Svartsjö dämmе. Högsta antal 5 ex den 12 september 2007. Med bättre strandbiotop skulle denna lilla vadare rasta betydligt oftare.

Mosnäppa *Calidris temminckii* (7 500 par) Längd 13,5–15 cm. Häckar på Norrlands myrar, vid sandiga flodstränder och deltan i fjällen och på tundran, även vid kuster. Övervintrar främst i Afrika. Rastar under flyttningen i Sverige mest i maj och augusti, enstaka eller i små artrena flockar vid sjöstränder och på sankängar i inlandet. Boet i tuva, ofta i viden på fuktigt ställe. Lika liten som småsnäppan men har litet mer långsträckt kropp (stjärten sticker ut något bakom vingspetsen), kortare ben och tunnare, svagt böjd näbb. Diskreta vanor, väljer till skillnad från småsnäppan hellre platser med viss vegetation än öppna sandstränder; födosöksbeteendet också mer smygande. Stjärtsidorna vita (grå hos småsnäppa). Ben ljusa (gul-, grön- eller brunaktiga). I vinter- och ungdräkt litet lik en liten drillsnäppa på grund av formen, den rätt enfärgade bruna ovasidan och bröstet i kontrast till vita buken. Inte sällan tas småsnäppa i vinterdräkt för mosnäppa. Mosnäppan har emellertid brunaktig ovasida (ljusgrå med mörkare fjädercentra hos småsnäppa), ganska enfärgat brunt huvud (tydligt ögonbryn och vitaktigt ansikte hos småsnäppa), välavgränsat bruntonat bröst (ljusgrått hos småsnäppa) och kortare ben. Flyktlätet när den stöts typiskt, ett ljudligt, ljus drillande, ofta upprepat, "tirr-tirr-tirr...". I spelflykten ryttlar hanen och avger ett ändlöst, fint kvittrande "titititi....".

Den vanligaste småvadaren i kommunen, ses både vår och höst i små sällskap, som mest 16 ex 26 maj 2001. 60 % av fynden är gjorda på vårsträcket.

Referenser

- Delin, H, Svensson, L. 1989. Färgfotoguiden över alla Europas fåglar. Bonnier A.
Mullarny, K, Svensson, L& Zetterström D. 2009. Fågelguiden. Vicenza.
Ottosson, U. et al. 2012. Fåglarna i Sverige – antal och förekomst. SOF, Halmstad.

Foto Magnus Friberg

Ung spornäppa på hösten.

Foto Olle Bernard

Ung mosnäppa på hösten.